

Adolf Loos Ornament a zločin

Vieme, že ľudský zárodok prechádza v lone svojej matky všetkými stavmi živočíšneho vývoja. Človek pri svojom narodení dostáva zvonku tie isté dojmy ako práve narodený psík. Detstvo stručne opakuje jednotlivé obdobia ľudských dejín: vo veku dvoch rokov má zmysly a rozum ako Papuánc, vo veku štyroch ako starý Germán. Šesťročný vidí svet Sokratovými očami, osemročný Voltairovými. V týchto ôsmich rokoch si už uvedomuje a chápe farbu fialovú, tú, ktorú objavilo až osemnásťte storočie, lebo predtým fialové farby boli modré a purpury. A naši fyzici nám v slnečnom spektre ukazujú farby, ktoré síce už majú meno, ale ich poznanie je vyhradené až budúcim pokoleniam.

Dieťa i Papuánc žijú mimo všetku mravnosť. Papuánc zabíja všetkých svojich nepriateľov a konzumuje ich. Nie je zločinec. Ale moderný človek, ktorý zabíja svojho suseda a je ho, nemôže byť iným ako zločincom alebo zvrhlíkom. Papuánc tetuje svoju kožu, svoju pirogu, svoje veslo, všetko, čo mu príde pod ruku. Nie je zločincom. Moderný človek, ktorý sa tetuje, je zločinec alebo zvrhlík. V mnohých väzniciach počet tetovaných stúpa až na 80 percent. Tetovaní, ktorí žijú na slobode, sú skrytými zločincami alebo zvrhlými aristokratmi. Stáva sa, že ich život sa zdá byť bezúhonný až do konca: to preto, lebo po svojom zločine sú mŕtvi.

Potreba, ktorú pociťuje primitívny človek, aby pokrýval ornamentom svoj obličaj a všetky predmety, ktoré používa, je vlastným pôvodom umenia, počiatočným „bľabotanim“ maľby. Je to potreba pôvodu zmyslového – tá istá potreba, z ktorej tryskajú symfónie Beethovenove. Prvý človek, ktorý namazal ornament na skalnú stenu svojej jaskyne pociťoval tú istú radosť ako Beethoven komponujúci Deviatu. Ak aj základ umenia zostáva ten istý, výraz sa mení v priebehu storočí a dnešný človek zakúšajúci potrebu mazania po stenách je zločinec alebo zvrhlík. Takáto potreba je normálna pri dieťati, ktoré začína uspokojovať svoj umelecký inštinkt čmáraním erotických symbolov. U človeka moderného a dospelého je to príznak choroby. Vyslovujem a prehlasujem tento zákon: *Takou mierou, akou sa rozvíja kultúra, mizne ornament z úžitkových predmetov.*

Myslel som, že prinášam svojim súčasníkom novú radosť. Nepodľakovali mi za ňu. Naopak, toto posolstvo ich naplnilo smútkom. Trápila ich myšlienka, že už nedokážu „stvorit“ nový ornament. Prvý náhodný černocho, ľudia všetkých národov a všetkých dôb vynachádzali ornament, len my, ľudia 20. storočia, sme toho už načisto nie sme schopní? Naozaj, domy, nábytok, prosté predmety, ktoré ľudia predchádzajúcich vekov vyrobili, neboli hodné aby zostali, zanikli. Nemáme jediné stolársku hoblicu z karolínskej doby. Ale zato najposlednejšiu dosku s akýmkoľvek ornamentom sme zbierali, čistili, opatrovali a stavíme paláce, aby sme uchovali tieto plesnivosti; a prechádzame sa medzi vitrínami a červenáme sa z našej nemohúcnosti. „Každé storočie“ – hovoríme – „malo svoj sloh: budeme to my, ktorí sloh mať nebudeme?“

Hovoríme o slohu a rozumieme pod ním – ornament!

A tak teda sa započalo moje kázanie. Povedal som zarmútením:

„Utešte sa! Otvorte oči a vid'te!“

Čo práve tvorí veľkosť našej doby je jej neschopnosť vytvárať novú ornamentiku. Premohli sme ornament“ naučili sme sa to, že sa bez neho obídeme. Hľa, prichádza storočie nové, v ktorom sa uskutoční najkrajšia veštbá. Zanedlho sa zaskvejú ulice miest, ako veľké, celé belostné steny. Mesto 20. storočia bude oslňujúce a nahé ako Sion, mesto sväté, ako hlavné mesto nebies.

Ale nepočítal som so spiatočníkmi, s priateľmi Minulosti, ktorí by radi videli, keby sa ľudstvo aj naďalej podrobovalo tyranii ornamentu. A predsa už ornament nie je modernému človeku na radosť. Európania konca 19. storočia sú už dosť vzdelaní, aby im nejaký tetovaný

obličaj nespôsobil niečo iné ako ošklivosť. Kúpovali cigaretové schránky z lešteného striebra a nechávali zdobené schránky obchodníkovi, a nechávali mu ich, aj keď boli za tú istú cenu. Mali radi svoj moderný odev, prenechajúc jarmočným opiciam červené aksamietové nohavice so zlatými lampasmi. Týmto moderným ľuďom, svojim rovesníkom, hovorím toto: „*Pozrite sa na izbičku, v ktorej zomrel Goethe. Je oveľa krajšia vo svojej prostote než všetka nádhera renesancie. Hladká, rovná skriňa je krajšia než všetky rezby a obkladanie v múzeách.*“

Moje dobré úmysly sa zneľúbili priateľom Minulosti a štát, ktorého úlohou je zdržiavať národy v ich rozvoji, stal sa ochrancom ohrozeného ornamentu.

Je to v poriadku: nie je vecou štátu, aby prikazoval svojim úradníkom robiť revolúcie. Treba sa nám teda zmieriť s tým, že štát udržiava a podporuje nemoc ornamentu. Štát verí v budúcnosť ornamentu a osobuje si zásluhu, že tvorí nový prameň radosti, pripravuje znovuzrodenie „ornamentálneho slohu“.

Žijem, aby som ničil a potieral túto absurdnú dogmu. Vynájdenie nového ornamentu nemôže pripraviť kultúrnemu človeku žiadnu radosť.

Ak chcem byť medovník, zvolím pravouholník veľmi presný, a nie kus, ktorý predstavuje srdce, bábätko alebo husára. Človek 15. storočia by mi nemohol rozumieť. Ale všetci moderní ľudia mi rozumejú. Obhajca ornamentu sa smeje môjmu vkusu čírej prostoty a tvrdí, že som askéta. Ale nie, môj drahý pán profesor z umeleckopriemyslovej školy! Uist'ujem Vás, že nenosím vlásený rubáš, ani že si nič neodriekam. Jem podľa svojej chuti a nie je to moja vina, keď mi okázala kuchyňa minulých dôb, veľké kusy pečiva, architektúry z tetrovov, bažantov a rakov odoberajú chuť. Prechádzam s hrôzou kuchárskymi výstavami pri pomyslení, že sú ľudia, ktorí jedia všetky tieto vypchaté mŕtvolky. Ja jem rozbíť.

A čo viac, vzdal som sa všetkých pokusov, ktoré sa činili, aby ornament bol umelo oživený – aj keď išlo o estetiku. Tieto pokusy sú odsúdené hneď v okamihu ich zrodu: *žiadna moc na svete, ani štátna, nemôže zadržať vývoj ľudskej kultúry.* Je to len otázka času. Čo ma hnevá, nie je škoda estetická, je to škoda hospodárska, ktorá pochádza z tohto smiešneho kultu minulosti. Smolia sa ornamenty z materiálu, zo striebra i z ľudských životov. To je skutočné zlo, to je zločin sám, nad ktorým nesmieme stáť so založenými rukami.

Vývoj kultúry podobá sa na pochod vojska, ktoré má väčšinu záškodníkov. *Možno, že ja žijem v roku 1913. Ale jeden z mojich susedov žije v roku 1900 a iný v roku 1830. To je nešťastie pre Rakúsko, že kultúra jeho obyvateľov sa rozprestiera naprieč obsiahlymi časovými obdobiami.*

Dedinčan z vysokých Álp v Tirolsku žije v 12. storočí a zistili sme s hrôzou – vidiac defilovať cisársky sprievod – že máme ešte v Rakúsku kmene zo štvrtého storočia.

Šťastné krajiny, kde nie sú záškodníci a marodéri! Snáď len Amerika je týmto prípadom. Ešte i v našich mestách máme oneskorencov, ľudí z 18. storočia, ktorí vykrikujú hrôzou pred fialovými tieňmi moderného obrazu, pretože ešte sa nenaučili vidieť fialovú farbu; ľudí, ktorí sa usmievajú blahom pred plneným bažantom, ozdobeným kuchárskym estétom; ľudí, ktorí si kupujú cigaretové schránky ozdobené renesančnými motívami.

Dedinčania sú vôbec pozadu o veľa storočí a mnohí spomedzi nich sú ešte pohanmi, ktorí by mali byť obrátení aspoň na kresťanstvo.

Povedal som, že títo záškodníci zdržiavajú nielen estetický vývoj, ale, čo je horšie, dokonca *hospodársky* vývoj ľudstva.

Naozaj, ak pozorujeme dnes dvoch ľudí v tom istom prostredí, ktorí majú tie isté príjmy a potreby, ktorí však patria k rôznym kultúrnym obdobiam, zistíme tento zjav: človek 20. storočia sa obohacuje, človek 18. veku prichádza na mizinu.

Predpokladám, že obaja môžu žiť podľa svojej chuti.

Človek 20. storočia uspokojí svoje potreby *s najmenšími výdajmi a môže šoriť.* Má rád zeleninu varenú vo vode a trochu omastenú. Človek 18. storočia musí mať zeleninu dusenú so všetkými možnými prísadami, pod dôsledným dozorom kuchárky, ktorá obetuje

celé hodiny, aby pripravila jediný pokrm. Onen prvý je výlučne iba na bielych tanieroch, druhý si žiada ozdobené, ktoré sú ďaleko drahšie. Prvý má úspory, druhý dlhy. Čo platí o jednotlivcoch, platí tiež o celých národoch.

Moderné národy bohatnú, národy zaostalé chudobnejú.

Angličania hromadia nesmierne kapitály.

V Rakúsku, pri všetkej ťažkej, drine trieme núdzu.

Taká je škoda, ktorú platia spotrebitelia za svoj ornamentálny vkus; avšak zmätok, *ktorý privádza do výroby, má dôsledky ešte žalostnejšie.*

Zo skutočnosti, že ornament nie je už prirodzeným plodom našej kultúry, ale prežitkom minulosti alebo znakom úpadku, plynie, že práca ornamentalistu nemôže byť normálne platená.

Platy rezbárov a sústružníkov dreva klesajú ustavične, a ceny, ktoré sa platia vyšívачkám a čipkárkam, sú verejným škandalom.

Tieto zastaralé zamestnania nútia svoje obete pracovať dvadsať hodín, aby zarobili mzdu zodpovedajúcu osemhodinovej práci moderného robotníka.

Potlačenie ornamentu má za následok skrátenie dennej pracovnej doby a rozmnoženie mzdy.

Čínsky rezbár pracuje šesťnásť hodín, americký robotník osem.

Ak platím za striebornú leštenú schránku rovnakú cenu ako za schránku cizelovanú, rozdiel výrobnéj ceny ide k dobru robotníka. A keby ornament úplne zmizol zo svetového trhu – pokrok, ktorý sa snáď uskutoční po tisícich rokoch – normálna pracovná doba klesla by len pre túto príčinu z ôsmich na štyri hodiny.

Lebo ešte dnes polovicu všetkej práce, ktorá vo svete prebieha, je venovaná vytvoreniu ornamentu.

Táto práca výlučného ozdobovania znamená na všetky časy mrhanie zdravím a ľudskou energiou.

V našej dnešnej situácii to znamená ešte aj mrhanie pôvodnými hmotami.

Žiadna výhoda, žiadne potreba nemôže ospravedlniť toto dvojité ničenie významných hospodárskych hodnôt.

Ornament, ktorý už nie je spätý s našou kultúrou žiadnym organickým zväzkom, prestal byť výrazom našej kultúry. Ornament, ktorý sa dnes vyrába, nie je už živým plodom ani spoločnosti, ani tradície; je to rastlina bez koreňov, neschopná rozvíjať sa a znova ožívať. Čím sú dnes ornamenty Otta Eckmanna, čím ornamenty van de Veldeho? Ten, kto vymýšľa moderné ornamenty, nie je už mocným a zdravým umelcom, ktorý hovorí menom svojho národa; je to osamotený snívajúci – oneskorenc – nemocný.

A každé tri roky zapiera úbohé plody svojej práce.

Kultivovaný človek zhadzuje tieto nemožné ozdoby, tieto kvetiny ničoty už od samého ich zrodu. Väčšina ľudí ich zhadzuje po niekoľkých rokoch. Kde sú dnes “diela” školy v Nancy? Kto znesie po desiatich rokoch “diela” Olbrichove?

Moderný ornament nemá rodičov ani potomstvo, ani minulosť ani budúcnosť.

Slepí sú medzi našimi súčasníkmi tí, pre ktorých je veľkosť našej doby knihou zavretou siedmimi pečaťami, tí, ktorí pozdravovali kedysi radostnými výkrikmi “nové umenie”, ktorého sa teraz hrozia.

Ľudstvo v celku má sa dnes tak dobre ako nikdy. Nemocní sú v menšine. Ale táto menšina tyranizuje dobre sa majúceho robotníka, ktorý už nemôže vynachádzať ornamenty a nútí ho, aby v rôznych materiáloch vykonával ornamenty vynájdené touto malou hŕstkou. Nútí robotníka, aby strácal svoj čas a hyzdil materiál. Znehodnocuje jeho prácu.

Predmety ručne spracované menia svoj tvar podľa zákona, ktorý ustanovujeme takto: *Trvalosť tvarov je v priamom pomere s akosťou materiálov. Inak povedané: Tvar ručne*

spracovaného predmetu je uspokojujúci až vtedy, keď ho tak dlho môžeme strpieť, pokiaľ tento predmet sám môže slúžiť.

Preto obyčajný odev rýchlejšie vyjde z módy, to jest mení rýchlejšie tvar než kožušinový zimmník. Plesová toaleta šitá na jednu noc mení častejšie tvar než písací stôl. Pre písací stôl bola by to veľká chyba, keby nebol dlhšie znesiteľný než plesová toaleta. Ak sa nám nábytok zoškliví skôr, než sa opotrebuje - tak sme zbytočne vyhodili svoje peniaze, keď sme ho kupovali.

Ornamentalisti a výrobcovia nepopierajú tento zákon: tvrdia dokonca, že sa im hodí. Hovoria, že zákazník, ktorý musí zmeniť svoj nábytok každých desať rokov, je výborný zákazník. Zlý zákazník je ten, ktorý kupuje nový nábytok až vtedy, keď je starý opotrebovaný.

Tieto módy, ktoré sa nám tak skoro zošklivia, tieto rýchle nasledovania efemérnych “štýlov” sú výhodné pre priemysel a zabezpečujú prácu pre milióny pracovníkov.

Toto je veľké tajomstvo hospodárskej politiky v Rakúsku. Príde si na svoje, keď požiar obráti na popol desať domov: Buď Bohu chvála, zvolá sa, robotníci budú mať prácu.

Podivuhodný recept!

Zapaľme teda všetky štyri kúty cisárstva a budeme sa brodiť v zlate a blahobyte.

Zhotovujme nábytok, ktorý sa predá za tri roky ako drevo na kúrenie; vyrábajme strieborné náčinie, ktoré po štyroch rokoch bude opäť treba roztaviť, pretože záložňa zaň nedá ani desatinu nákupnej ceny. Učíme podobne v obchode – a zbohatneme, až bude svet žasnúť.

V skutočnosti trvanie ornamentu na predmetoch, ktoré vývoj kultúry už ornamentu zbavil, ničia zároveň výrobcu i zákazníka. Keby všetky tovary nášho priemyslu mali estetickú akosť zodpovedajúcu *akosti materiálu*, zákazník by za ne zaplatil cenu, akú skutočne majú, a mal by za svoje peniaze dosť. A táto cena, opakujem to, dovolila by robotníkovi zarobiť viac pri menšej práci.

V tom, čo nazývame “umeleckým remeslom”, slová “dobrý” a “zlý” nemajú zmysel.

Ceny závisia od *novosti tvarov a nie na akosti materiálu*. Pretože poriadny nábytok nemal by vydržať dlhšie než nábytok mizerný, komu by prišlo na um platiť zaň štyrikrát viac?

Zaniknutie poriadnej práce a odstránenie trvanlivých materiálov malo logický dôsledok v umelom vzkriesení ornamentu. Je pozoruhodné, že “diel” nového umenia sú ďaleko menej znesiteľné, pretože sú prevedené v menejcenných hodnotách. Aby plesová róba uspokojila môj estetický vkus nemusí byť vystrihnutá z trvanlivej látky ani nemusí byť dôkladne ušitá; veď viem, že podľa zvyku sa bude nosiť jedinú noc. Znesiem, keď obraznosť dekoratéra sa vyskúša na kašírovaných výstavných stavbách, ktoré môžu byť postavené alebo zničené za pár dní. Ale hádzať zlatými mincami žabky na vode, zapalovať si cigaru bankovkami, rozdrviť perlu a vypiť ju – to je počínanie nevkusné.

Preto nedospel moderný ornament do posledného stupňa ošklivosti, iba že by bol zhotovený z cenného materiálu a starostlivosťou dobrého pracovníka. Nie je nič ohyzdnejšieho, než chvíľková vec, ktorá sa zdá, že vydrží: predstavte si ženský klobúk, ktorý by bol nenositel'ný, všeobecnú výstavu, ktorej pavilóny by boli postavené z bieleho mramoru.

Moderný človek je stále ešte v našej spoločnosti osamotený ako predná stráž, ako nejaký aristokrat.

Váži si ornamenty, ktoré normálne vytvoril minulé veky. Rešpektuje vkus jednotlivcov a národov, ktorí ešte nedostihli náš stupeň kultúry. Avšak pre svoj úžitok nepotrebuje ornamenty, vie, že človek nášho storočia ich nemôže vynachádzať – aby boli živé. Chápe dokonale duševný stav nejakého Kafra, ktorý ukladá na pásmo látky ornamenty, duševný stav perzského robotníka, ktorý viaže svoje koberce, Slovanky, ktorá si kazí oči nad zložitou čípkou, starej dámy, ktorá vyšíva smiešne básničky sklenenými perličkami a mnohofarebným hodvádom.

A ponecháva im, aby, ako môžu, uspokojili potrebu umenia, ktorú majú v sebe.

Nekazí im ich zábavu, nevykrikuje ošklivosti nad tým, čo oni obdivujú, tak ako nevytrháva krucifix starene, ktorá sa modlí.

Moderný človek uznáva u svojich bližných ich vkus a presvedčenie, ktoré sám už nemá; neuznáva však pokrytco a podvodníkov.

Znesiem okolo seba, dokonca i na svojom odeve určité ozdoby: ak robia radosť iným, robia ju aj mne. Znesiem tetovanie u Kafrov, ornamenty Peržanov, Slovaniek, vrúbkovanie a dierkovanie môjho obuvníka.

My, izolovaní, aristokrati, máme svoje moderné umenie, ktoré nahradilo ornament. Máme Rodina a Beethovena.

Ak môj obuvník nie je ešte schopný, aby im rozumel, musíme ho ľutovať: *avšak prečo by som mu bral jeho náboženstvo, keď mu za to nemôžem dať nič ako náhradu?*

Môj obuvník má vkus poctivý a ohľaduplný.

Ale architekt, ktorý práve počul Beethovena a sadá si k svojmu stolu, aby kreslil koberec "nového umenia", nemôže byť iné ako podvodník alebo zvrhlík.

Smrť ornamentu mocne pomohla vývoji všetkých umení.

Symfónie Beethovenove nemohol napísať človek oblečený v atlase, aksamiete a čipkovinách.

A ak dnes uvidíme na ulici muža, ktorý nosí zamatové šaty a lá Rubens, nedomnievame sa, že to je umelec, ale šašo alebo mazal.

V dobách slabého individualizmu naši predkovia dávali najavo svoju originalitu odevom. Stali sme sa ďaleko jemnejšími. *Svoju osobnosť už nevystavujeme na obdiv; skrývame ju pod spoločnou maskou moderného odevu!*

Človek dneška používa alebo zahadzuje, podľa svojej ľubovôle, ornamenty kultúr starých alebo exotických.

Nevynachádza už nové.

Šetrí a sústreďuje svoju schopnosť vynaliezavosti pre vyššie veci.

Ins Leere gesprochen 1897 – 1898, Paris 1921

Ornement et crime. L'Esprit Nouveau, 1921, č. 2, s. 159 – 168

Loos, A.: Řeči do prázdna. (preložil B. Markalous, 1929) Kutná Hora, Tichá Byzanc 2001.